

VU Research Portal

50 jaar Eichmann in Jerusalem: provocatie, vergissing, herziening

Rozemond, N.

published in

Ars aequi

2013

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Rozemond, N. (2013). 50 jaar Eichmann in Jerusalem: provocatie, vergissing, herziening. *Ars aequi*, 2013(2), 119-124.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

50 JAAR EICHMANN IN JERUSALEM: PROVOCATIE, VERGISSING EN HERZIENING

Klaas Rozemond*

Eichmann in Jerusalem van Hannah Arendt was bedoeld als provocatie aan het adres van de Israëliëse premier David Ben-Gurion. Hij wilde volgens Arendt het proces tegen de oorlogsmisdadiger Adolf Eichmann gebruiken ter legitimatie van de staat Israël. Haar beroemde typering van Eichmann als banale dader was een polemisch middel om deze legitimatie te ontkrachten. Los van de polemieken met Ben-Gurion is Arendts typering van Eichmann een ernstige vergissing die aan een grondige herziening toe is. Het boek van Arendt bevat een veel betere typering van het kwaad van Eichmann: de welbewuste vernietiging van menselijke pluraliteit.

1 De provocatie

50 jaar geleden, in het voorjaar van 1963, verscheen *Eichmann in Jerusalem* van Hannah Arendt.¹ *Eichmann in Jerusalem* is geschreven als verslag van het proces tegen Adolf Eichmann, dat op 11 april 1961 in Jeruzalem begon. Eichmann werd in Israël vervolgd voor het organiseren van de deportaties van Joden naar de vernietigingskampen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Na de oorlog vluchtte Eichmann naar Argentinië. De Israëliëse geheime dienst spoorde hem daar op en ontvoerde hem naar Israël. Eichmann werd voor zijn betrokkenheid bij de genocide op de Joden tot de dood veroordeeld en op 1 juni 1962 geëxecuteerd. De ondertitel van Arendts boek luidt *A Report on the Banality of Evil* en die ondertitel geeft aan welke les volgens Arendt kan worden geleerd uit het proces: het kwaad van Eichmann was banaal.²

De ondertitel van Arendts boek luidt *A Report on the Banality of Evil* en die ondertitel geeft aan welke les volgens Arendt kan worden geleerd uit het proces: het kwaad van Eichmann was banaal

Eichmann in Jerusalem veroorzaakte een enorme controverse vanwege Arendts typering van Eichmann als banale dader in samenhang met haar stelling dat de door de nazi's ingestelde Joodse raden mede verantwoordelijk waren voor de organisatie van de deportaties.³ Zonder Joodse leiders zou er veel chaos en leed zijn geweest, maar zouden er geen 6 miljoen Joden zijn vermoord, aldus Arendt in een beruchte

passage uit haar boek.⁴ Eichmann was geen monster, zoals de openbaar aanklager Gideon Hausner op de zitting betoogde, maar eerder een clown. Eichmann kon zich slechts uitdrukken in bureaucratische clichés die zijn onvermogen tot denken aan het licht brachten.⁵

Wie deze twee opvattingen met elkaar combineert, kan zich moeilijk aan de indruk onttrekken dat de Joden zich in de visie van Arendt door een gedachte-loze clown naar de gaskamers hebben laten vervoeren terwijl zij zelf de deportaties organiseerden. Het is daarom niet verwonderlijk dat het boek werd opgevat als een grove beschuldiging aan het adres van de slachtoffers en een kwalijke verontschuldiging van de dader, die volgens Arendt geen kwade bedoeling ('intent to do wrong') had en ook niet beseefte wat hij deed: 'he, *merely*, to put the matter colloquially, *never realized what he was doing*'.⁶

Arendt beschouwde het proces als een poging van de Israëliëse minister-president David Ben-Gurion om de staat Israël tegenover de wereld te legitimeren

Arendts provocatie hing nauw samen met haar bezwaar tegen de wijze waarop het proces in Israël werd gevoerd. Arendt beschouwde het proces als een poging van de Israëliëse minister-president David Ben-Gurion om de staat Israël tegenover de wereld te legitimeren. Zij zag in de aanklager Gideon Hausner een vazal van Ben-Gurion die deze poging tot legitimatie gestalte gaf in de wijze waarop hij

* Mr.dr. N. Rozemond is universitair hoofddocent strafrecht aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

1 De meest recente uitgave is H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil*, Londen: Penguin Books 2006.

2 Arendt 2006, p. 252.

3 M. Ezra, 'The Eichmann Polemics: Hannah Arendt and her Critics', *Democratija*, Summer 2007, p. 141; A. Elon, 'Hannah Arendts Excommunication', in: G. Smith (red.), *Hannah Arendt Revisited: Eichmann in Jerusalem and die Folgen*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 2000, p. 17 e.v.; en A. Rabinbach, 'Hannah Arendt and die New Yorker Intellektuellen', in: Smith 2000, p. 33-56, eveneens verschenen als 'Eichmann in New York: The New York Intellectuals and the Hannah Arendt Controversy', *October*, Spring 2004, p. 97 e.v.

4 Arendt 2006, p. 125, zie ook p. 117.

5 Arendt 2006, p. 49 en 54.

6 Arendt 2006, p. 277 en 287 (de cursivering is van Arendt).

7 Arendt 2006, p. 4-11.

8 Arendt 2006, p. 54.

9 Arendt 2006, p. 41-42. Dat bij Eichmann sprake was van oprecht zionisme is zeer betwistbaar. Hij wilde de Joden uit nazi-Duitsland verwijderen en het interesseerde hem niet waar ze heengingen. Zie hierover D. Cesarani, *Eichmann: His Life and Crimes*, Londen: Vintage 2005, p. 56, 58 en 68.

10 H. Arendt, 'Brief aan Gershom Scholem', in: *Joodse Essays*, Antwerpen/Amsterdam: Uitgeverij Atlas 2008, p. 574.

11 Arendt schrijft aan Scholem dat de betreffende zin in de indirecte rede is geschreven en Eichmanns eigen woorden

de procesvoering stuurde. Hausner presenteerde Eichmann als het antisemitische monster waartegen alleen de staat Israël bescherming kon bieden.⁷ Volgens Arendt was de banaliteit van Eichmann 'factaal voor de hele onderneming'.⁸ Er is immers geen staat nodig om de Joden te beschermen tegen een gedachteloze clown.

Arendt ging nog een stap verder in haar provocatie door Eichmann ook een zionist te noemen. Eichmann beweerde in Jeruzalem dat hij geloofde in de vestiging van een Joodse staat. In de jaren voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog werkte hij samen met zionisten om dit ideaal te verwezenlijken via emigratie vanuit nazi-Duitsland naar Israël. In de weergave van Arendt verschijnt een opmerkelijke verwantschap tussen het idealisme van Eichmann en de zionisten. Net als de zionisten wilden de nazi's hun staat vestigen op grond van ras en zij konden daarom in onderlinge samenwerking hun idealen verwezenlijken.⁹

Later claimde Arendt dat haar typering van Eichmann als zionist ironisch bedoeld was.¹⁰ Uit de tekst van haar procesverslag blijkt die ironie niet.¹¹ Sterker nog: zij betoogde dat de verdediging van Eichmann in Jeruzalem op dit punt veel beter had kunnen worden gevoerd. Dr. Servatius, de raadsman van Eichmann, was volgens Arendt nalatig in het oproepen van getuigen die de zionistische samenwerking met Eichmann konden bevestigen. Vervolgens deed Arendt er nog een provocerende schep bovenop. Bij de selectie van personen die geschikt waren voor emigratie naar Palestina gebruikten de zionisten een taal die volgens Arendt niet veel verschilde van die van Eichmann. De zionisten selecteerden 'geschikt materiaal' voor de Joodse staat en ze geloofden dat de Joden zelf voor deze selectie moesten zorgen, net zoals dat later zou gebeuren bij de selecties voor de deportaties naar de vernietigingskampen.¹²

De kerngedachte van Arendts kritiek op het proces in Jeruzalem is haar opvatting over menselijke pluraliteit. Een moderne staat mag volgens haar niet worden gevestigd op de Joodse identiteit, omdat daarmee de menselijke pluraliteit wordt ontkend

De kerngedachte van Arendts kritiek op het proces in Jeruzalem is haar opvatting over menselijke pluraliteit. Een moderne staat mag volgens haar niet worden gevestigd op de Joodse identiteit, omdat daarmee de menselijke pluraliteit wordt ontkend.¹³ Dat was voor Arendt de reden om de poging tot legitimatie van Israël via het Eichmannproces te bestrijden.¹⁴ Op het punt van de menselijke pluraliteit zag Arendt ook weer een overeenkomst tussen het zionisme en het nazisme. De genocide op de Joden was volgens haar eveneens een poging tot vernietiging van de menselijke pluraliteit. In de visie van Arendt pleegde Eichmann een misdrijf tegen de mensheid en daarom moest hij worden overge-

dragen aan een internationaal strafhof.¹⁵ Op die manier zou de poging van Ben-Gurion om met het proces tegen Eichmann de staat Israël te legitimeren effectief zijn ontkracht.

2 De vergissing

Arendts typering van Eichmann als banale dader heeft in haar polemieken tegen Ben-Gurion een duidelijke functie: zij wilde het beeld ontcrachten van Eichmann als antisemitisch monster waartegen de staat Israël bescherming moest bieden. Haar procesverslag was echter geen verklaring of theorie van het kwaad.¹⁶ Daarvoor miste haar verslag ook de vereiste diepgang en consistentie.¹⁷ Het is daarom opmerkelijk dat Arendts opvatting over de banaliteit van Eichmann los van de polemische context nog steeds instemmend wordt aangehaald. De meest gangbare uitleg van deze typering is dat Eichmann een normaal mens was die in de omstandigheden van nazi-Duitsland niet kon inzien dat hij bij een enorme misdaad werd betrokken.¹⁸

Het is opmerkelijk dat Arendts opvatting over de banaliteit van Eichmann los van de polemische context nog steeds instemmend wordt aangehaald

Voor het bewijs van Eichmanns normaliteit is slechts één bron beschikbaar. In haar boek schrijft Hannah Arendt dat 'een half dozijn psychiaters' Eichmann hebben onderzocht en dat zij tot de conclusie kwamen dat hij een normaal persoon was zonder psychische stoornissen. Arendt geeft echter ook aan dat de openbaar aanklager Gideon Hausner na het proces bekendmaakte dat Eichmann volgens een psychiatrische rapportage een gevaarlijke en onbevredigbare drang tot moorden en een perverse, sadistische persoonlijkheid had.¹⁹ In zijn boek over het Eichmannproces bevestigde Hausner dat de psychiater Szondi deze conclusies had getrokken.²⁰

In 2000 publiceerde de Israëlische wetenschapper José Brunner het resultaat van zijn onderzoek naar deze kwestie in de archieven van het proces. Daar zijn volgens Brunner geen rapportages te vinden van psychiaters die Eichmann als normaal kwalificeerden. Wel bevinden zich in de archieven het rapport van Lipot Szondi over de onbedwingbare moordlust en perversiteit van Eichmann en het rapport van Shlomo en Shushanna Kulcsar over de persoonlijkheid van Eichmann. Uit het rapport van het echtpaar Kulcsar blijkt dat Eichmann voortdurend half bewust, half onbewust een rol speelde om zichzelf en de wereld te misleiden. Hij was in de kern psychisch zwak en onderdanig en dat was onverenigbaar met de door hem geïnternaliseerde morele code van de nazi's. Om zijn innerlijke zwakte voor zichzelf en anderen te verbergen, nam Eichmann de houding aan van een sterke en actieve man die geen hulp van anderen nodig had. Tegelijk werd hij verteerd door agressie die bij hemzelf de angst opriep dat hij zijn impulsen niet kon beheer-

weergeeft, maar dat is niet het geval (Arendt 2006, p. 40). Zie hierover S. Mosès, 'Das Recht zu urteilen: Hannah Arendt, Gershom Scholem und der Eichmann-proceß', in: Smith 2000, p. 83-86.

12 Arendt 2006, p. 58-61.

13 Arendt 2006, p. 11.

14 Zij maakt daarbij ook nog eens een provocerende vergelijking tussen de Neurenberger rassenwetten van de nazi's uit 1935, op grond waarvan huwelijken tussen Duitsers en Joden verboden waren, en de wetgeving in Israël die alleen huwelijken tussen Joden mogelijk maakte (Arendt 2006, p. 7).

15 Arendt 2006, p. 268-272 en 275-276.

16 Arendt 2006, p. 288.

17 In recente literatuur wordt het belang van het Eichmannproces vooral gezien in het feit dat de genocide op de Joden centraal stond en daardoor wereldwijd aandacht kreeg, wat niet het geval was bij het Neurenberger proces tegen nazi-leiders in 1946. De invloed van Ben-Gurion op het proces wordt daarbij sterk gerelativeerd. Zie L. Douglas, *The Memory of Judgment*, New Haven en Londen: Yale University Press 2001; H. Yablonka, *The State of Israel vs. Adolf Eichmann*, New York: Schocken Books 2004; en D.E. Lippstadt, *The Eichmann Trial*, New York: Nextbook 2011.

18 Zie bijvoorbeeld M.J. Osiel, *Mass Atrocity, Ordinary Evil, and Hannah Arendt*, New Haven & Londen: Yale University Press 2000, p. 25 e.v.; S. Neiman, *Evil in Modern Thought*, Princeton & Oxford: Princeton University Press 2004, p. 271 e.v.; H.J. Achterhuis, *Met alle geweld*, Rotterdam: Lemniscaat 2008, p. 407 e.v.; D. Luban, 'Hannah Arendt as a Theorist of International Criminal Law', *International Criminal Law Review* (11) 2011, p. 635-641, T.J.M. Mertens, 'Misdaad en straf in Arendts verslag van het Eichmann-proces', *Nederlands Juristenblad* 2011, p. 2978-2979, A.L. Smeulers, *In opdracht van de staat: gezagsgetrouwe criminelen en internationale misdrijven*, Tilburg: Tilburg University 2012, p. 5-7 en 37-41.

19 Arendt 2006, p. 25-26.

20 G. Hausner, *Justice in Jerusalem*, Londen: Thomas Nelson 1967, p. 6-7. Zie ook J. Robinson, *And the Crooked Shall Be Made Straight*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America 1965, p. 113-114 en Cesarani 2005, p. 357-358.

21 J. Brunner, 'Eichmann's Mind: Psychological, Philosophical and Legal Perspectives', *Theoretical Inquiries in Law* 2000-2, p. 434-435 (<http://law.bepress.com/taulwps/art61/>).

Arendt, Eichmann en Arendts boek.

22 Arendt 2006, p. 276.

23 Arendt 2006, p. 276-277 en 287-288.

24 Arendt 2006, p. 40-41, 91-95 en 135-137. Zie over de tegenstrijdigheden in Arendts boek met betrekking tot het geweten van Eichmann: N. Rozemond, 'De complexiteit van het kwaad. Een kritische lezing van Hannah Arendts Eichmann in Jerusalem', *The Netherlands Journal of Legal Philosophy* 2012-1, p. 63-82.

25 Session 105 Part 4 van het verslag van de zitting, te vinden op www.nizkor.org onder *The Trial of Adolf Eichmann* (The District Court Sessions). Alle filmopnamen van het proces zijn te zien op YouTube via het kanaal Eichmann TrialEN.

26 Session 114 Part 6.

27 Dit wordt door Arendt betwist: SS'ers die niet wilden meewerken aan de moord op de Joden konden om overplaatsing verzoeken (Arendt 2006, p. 91-92).

28 Overweging 221 in het vonnis van de Rechtbank Jeruzalem, te vinden op www.nizkor.org.

29 Overweging 240.

30 Overweging 241. Gelet op de uitgebreide motivering van de rechtbank is het opmerkelijk dat Osiel (2000) en Luban (2011) betogen dat Eichmann zich met succes op *superior orders* had

sen en dat anderen wraak op hem zouden nemen. Eichmann speelde volgens het echtpaar Kulcsar de rol van volledig toegewijde, compleet rationele en idealistische bureaucraat om zijn agressieve instincten te kunnen bevredigen en de verantwoordelijkheid voor zijn misdaden af te kunnen schuiven op zijn meerderen, hoewel hij in werkelijkheid uit vrije wil handelde. Zo kon hij een centrale functie uitoefenen in een monsterlijke massamoord en tegelijk claimen dat hij niet meer was dan een klein radertje in een bureaucratisch apparaat.²¹ De bewering van Arendt dat Eichmann 'verschrikkelijk normaal' was,²² is gebaseerd op een ongefundeerd gerucht dat zij in de wandelgangen van het proces heeft opgevangen en vervolgens heeft gebruikt in haar polemieken tegen Ben-Gurion. De psychiatrische rapportages die in werkelijkheid zijn uitgebracht, laten de *complexiteit* van Eichmanns persoonlijkheid zien, die zijn vermeende banaliteit weerspreekt.

Ook het ontbreken van moreel inzicht bij Eichmann in de aard van zijn misdaad wordt in de literatuur uitsluitend gerechtvaardigd met een verwijzing naar het boek van Arendt.²³ Uit haar procesverslag blijkt echter ook dat Eichmann wel degelijk beseftte dat hij bij een enorme misdaad werd betrokken.

Arendt schrijft dat Eichmann in een gewetenscrisis raakte toen hij in 1941 werd belast met de organisatie van de *Endlösung* van de nazi's: de uitroeiing van de Joden in de vernietigingskampen. Op de zitting in Jeruzalem verklaarde Eichmann dat deze oplossing tegen zijn principes inging. Eichmann was voorstander van een 'politieke' oplossing (emigratie), maar tegenstander van een 'fysieke' oplossing (uitroeiing) van het zogenaamde Joodse vraagstuk.²⁴

De bewering van Arendt dat Eichmann 'verschrikkelijk normaal' was, is gebaseerd op een ongefundeerd gerucht dat zij in de wandelgangen van het proces heeft opgevangen en vervolgens heeft gebruikt in haar polemieken tegen Ben-Gurion

Uit het proces-verbaal van de zitting in Jeruzalem kan worden afgeleid dat Eichmann inderdaad inzag dat de *Endlösung* onverenigbaar was met morele principes.²⁵ De verklaringen van Eichmann zijn echter niet eenduidig en zij laten meerdere interpretaties toe. Na vragen hierover van een van de rechters nam Eichmanns raadsman dr. Servatius in zijn pleidooi een duidelijk standpunt in: de houding van zijn cliënt

was dat hij de uitroeiing van de Joden afwees ('*in his heart he rejected the extermination of the Jews*' en '*he always rejected these measures*'), maar dat hij onder dwang ('*under constraint*') handelde.²⁶ Eichmann kon zich volgens zijn raadsman niet aan zijn taak bij de uitvoering van de *Endlösung* onttrekken vanwege zijn positie binnen de SS. Wanneer hij de bevelen van zijn meerderen naast zich neer zou hebben gelegd, zou dat volgens Servatius tot standrechtelijke executie hebben geleid.²⁷ Opmerkelijk hierbij is dat Eichmann volgens zijn raadsman wel vrijwillig en uit overtuiging ('*voluntarily and out of conviction*') meewerkte aan de gedwongen emigratie van Joden en de deportaties naar het oosten voorafgaand aan de *Endlösung*, wat op zich misdrijven tegen de mensheid waren.

In haar vonnis verwierp de Rechtbank Jeruzalem het beroep van Servatius op *superior orders* in verband met de genocide op de Joden. Uit de verklaringen van Eichmann leidde de rechtbank af dat Eichmann zich op het moment van het plegen van dit misdrijf bewust was van het feit dat de bevelen van zijn meerderen *manifestly unlawful* waren. Hij gaf toe dat de genocide op de Joden een van de ergste misdaden uit de menselijke geschiedenis was en hij bekende dat hij dat al besepte op het moment dat hij erbij werd betrokken. Vanwege zijn eed van trouw aan Hitler kon hij zich er als SS'er niet aan onttrekken, zo verklaarde Eichmann op de zitting.²⁸

Het oordeel van de Rechtbank Jeruzalem wordt bevestigd door historisch onderzoek waaruit blijkt dat Eichmann een fanatiek antisemiet was die achteraf slechts spijt had van het feit dat hij niet alle Joden naar de gaskamers had gedeporteerd

Op dat laatste punt geloofde de rechtbank Eichmann niet. De rechtbank was het eens met de analyse van Rudolf Höss, voormalig commandant van het vernietigingskamp Auschwitz, die in zijn autobiografie schreef dat Eichmann dwangmatig geobsedeerd was door het Joodse vraagstuk en door zijn missie om de Joden uit te roeien ter bescherming van de Duitse natie.²⁹ Eichmann geloofde volgens de rechtbank volledig in de nazi-ideologie dat de Joden de vijanden van het Derde Rijk waren en dat zij zonder genade moesten worden uitgeroeid. Hij handelde weliswaar binnen een raamwerk van bevelen, maar binnen dit raamwerk ging hij tot het uiterste om de Joden te vernietigen.³⁰ De verklaring van Eichmann op de zitting in Jeruzalem over zijn gewetensbezwaren en zijn rol in de Holocaust was volgens de rechtbank niet meer dan een consistente poging om de waarheid te ontkennen en zijn aandeel in de verantwoordelijkheid te verhullen of tot een minimum te reduceren. Bij zijn poging maakte hij gebruik van de vaardigheden die hij ook toepaste ten tijde van de Holocaust: een alerte geest, een vermogen om zich aan te passen in moeilijke tijden, doortraptheid en een gladde tong.³¹

3 De herziening

Het oordeel van de Rechtbank Jeruzalem wordt bevestigd door historisch onderzoek waaruit blijkt dat Eichmann een fanatiek antisemiet was die achteraf slechts spijt had van het feit dat hij niet alle Joden naar de gaskamers had gedeporteerd. Het recente boek van Bettina Stangneth is de definitieve ontmaskering van Eichmann. Hij was niet de gezagsgetrouwe ambtenaar die hij van zichzelf maakte op de zitting in Jeruzalem, maar hij was een overtuigd nationaalsocialist die zijn overtuiging in extreme misdaden omzette.³² Eichmann wist daarbij heel goed wat er in de buitenlandse pers over hem werd geschreven als organisator van deportaties en hij gebruikte deze informatie bij de intimidatie van zijn slachtoffers.³³ Hij liet in 1942 de journalist Fritz Fiala een allesverhullende foto-reportage maken van de levensomstandigheden in Auschwitz.³⁴ Hij manipuleerde het beeld van de Jodenvervolgving door vertegenwoordigers van het Rode Kruis rond te leiden in Theresienstadt, een modelkamp om de buitenwereld te misleiden over de ware aard van de *Endlösung*.³⁵ Eichmann wist dat de geallieerden hem na de oorlog als oorlogsmisdadiger wilden berechten en hij besepte dat de waarheid omtrent zijn misdaden verborgen moest blijven.³⁶ Voor zover hier sprake is van een 'nieuw type crimineel'³⁷ gaat het om een type dat bewust de beeldvorming over zijn misdaden manipuleert met behulp van de media.

Eichmann had in Jeruzalem met zijn manipulatietechnieken geen succes, behalve bij Hannah Arendt. Dat succes werkt nog steeds door bij haar volgelingen die geloven dat Eichmann een banale bureaucraat was

Eichmann heeft ook in Jeruzalem geprobeerd om zijn publiek te misleiden omtrent zijn ware motieven, zoals de rechters in hun vonnis vaststelden.³⁸ Eichmann had in Jeruzalem met zijn manipulatietechnieken geen succes, behalve bij Hannah Arendt.³⁹ Dat succes werkt nog steeds door bij haar volgelingen die geloven dat Eichmann een banale bureaucraat was. Dat is een onbedoeld effect van het feit dat Arendt haar boek schreef als politieke polemiek tegen de vermeende poging van Ben-Gurion om het proces voor propagandadoeleinden te gebruiken. Arendt wilde het beeld ontkrachten van Eichmann als antisemitisch monster en daardoor belandde zij in een bizarre beeldenstrijd tussen Eichmann en Hausner. De 'verschrikkelijk normale' clown en zionist die Arendt van Eichmann maakte, kan echter ook worden getypeerd als een onbedwingbaar moordenaar, manipulator en fanaticus die volledig geloofde in de ideologie van het nationaal-socialisme. De banaliteit van het kwaad kan al deze typeringen niet dekken en daarom is Arendts typering van Eichmann aan een grondige herziening toe.⁴⁰

moeten kunnen beroepen. Zij gaan niet in op de wijze waarop de rechtbank dit verweer in 1961 heeft verworpen.

31 Overweging 243. De rechtbank behandelde het beroep op *superior orders* als een strafmaatverweer en niet als een beroep op een strafuitsluitingsgrond. Dat laatste was niet mogelijk op grond van de Israëlische *Nazi and Nazi Collaborators (Punishment) Act*, maar dat eerste wel. Zie voor een vergelijkbare regeling van *superior orders* art. 33 van het Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof en art. 11 van de Wet internationale misdrijven.

32 B. Stangneth, *Eichmann in Argentinië*, Amsterdam: Atlas Contact 2012. In *NRC Handelsblad* van 9 november 2012 (*Boeken*, p. 6) schrijft Michel Krielaars dat Stangneth de 'mooie woorden' van Arendt over Eichmann 'voorgoed naar het rijk der fabelen verwijst'.

33 Stangneth 2012, p. 31-59 en 81-83.

34 Stangneth 2012, p. 63-65.

35 Stangneth 2012, p. 66-68. De nazi's maakten in 1944 zelfs de film *Theresienstadt: Ein Dokumentarfilm aus dem jüdischen Siedlungsgebiet* om de wereld ervan te overtuigen dat de Joden in de kampen van de nazi's een goed leven hadden. Zie www.youtube.com/watch?v=OIJMAJF3kic en <http://vimeo.com/10422760>.

36 Stangneth 2012, p. 84-89. Zie ook overweging 239 in het vonnis van de Rechtbank Jeruzalem.

37 Arendt 2006, p. 276.

38 Zie ook Stangneth 2012, p. 452-456. Op een congres in Toronto over het Eichmannproces in september 2012 rapporteerde Fabien Théofilakis dat Eichmann tijdens het proces 8000 pagina's met aantekeningen maakte. Uit die aantekeningen blijkt volgens Théofilakis dat Eichmann het beeld van hemzelf tijdens het proces zorgvuldig construeerde en manipuleerde om het beeld dat Hausner van hem schetste te ontkrachten. Zie voor een videoreportage <http://mediacast.ic.utoronto.ca/20120909-CJS/index.htm> (Théofilakis spreekt vanaf 01:52:00 en vertoont powerpoints van Eichmanns aantekeningen).

39 Cesarani 2005, p. 14-15, H. Safrian, *Eichmann's Men*, Cambridge: Cambridge University Press 2010, p. 6-7. Stangneth 2012, p. 20-23. Ook Arendt zelf geeft aan dat zij de enige was die Eichmann geloofde (Arendt 2006, p. 26-27).

40 Ook Arendts opvatting over de Joodse raden wordt in recente literatuur bestreden. De rol van Eichmann en zijn medewerkers bij het functioneren van deze raden was veel groter dan Arendt suggereert. Zie Cesarani 2005, p. 62 e.v., Safrian 2010, p. 13 e.v. en D.

Rabinovici, *Eichmann's Jews*, Cambridge: Polity Press 2011, p. 40 e.v.

- 41 Zie H. Arendt, *The Human Condition*, Chicago: The University of Chicago Press 1998, p. 7-8 en 175 e.v. Zie hierover S. Benhabib, 'International Law and Human Plurality in the Shadow of Totalitarianism', in: S. Benhabib (red.), *Politics in Dark Times. Encounters with Hannah Arendt*, Cambridge: Cambridge University Press 2010, p. 239-242. Zie ook S. Benhabib, 'Identität, Perspektive und Erzählung in Hannah Arendts *Eichmann in Jerusalem*', in: Gary 2000, p. 95-115, eveneens opgenomen in D.R. Villa (red.), *The Cambridge Companion to Hannah Arendt*, Cambridge: Cambridge University Press 2000, p. 65-85 onder de titel 'Hannah Arendt's *Eichmann in Jerusalem*', te raadplegen via Cambridge Collections Online, <http://cco.cambridge.org/>.
- 42 Arendt 2006, p. 268-269 en 278-279.
- 43 Het beeld van Eichmann als gewoon mens, gehoorzaam bureaucraat en product van een criminele staat wordt verdedigd door Smeulers 2012, p. 5-7 en 37-41.
- 44 Cesarani 2005, p. 30-35. Cesarani ontkracht daarmee het beeld dat Arendt van Eichmann schetst als iemand die 'toevallig' bij de SS terecht kwam (Arendt 2006, p. 31-35).
- 45 Arendt 2006, p. 149.
- 46 Safrian 2010, p. 13 e.v., Rabinovici 2011, p. 40 e.v.
- 47 Eichmann werd pas in september 1939 ambtenaar. De SD werd toen op bevel van Himmler opgenomen in het *Reichssicherheitshauptamt* (Cesarani 2006, p. 76). Alle ambtenaren van de RSHA kregen een SS-rang en daarmee werd het naziregime 'openlijk totalitair en openlijk crimineel' (Arendt 2006, p. 68). Eichmann was niet het product van een criminele staat, maar de staat werd crimineel door de machtsovername van de SS.
- 48 Zie hierover C. Koonz, *The Nazi Conscience*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press 2003.
- 49 Arendt 2006, p. 83-84, 88-89 en 94-95.
- 50 P. Longerich, *Holocaust: the Nazi Persecution and Murder of the Jews*, Oxford: Oxford University Press 2010, p. 263 en 284. Uitgangspunt van het boek van Longerich is de complexiteit van de totstandkoming van de *Endlösung* (p. 3-6).
- 51 Cesarani 2005, p. 172-173 en Stangneth 2012, p. 82. Arendt kan niet geloven dat Eichmann dit uit fanatisme deed (Arendt 2006, p. 146-149), maar Cesarani bespreekt meerdere voorvallen waaruit het extreme fanatisme van Eichmann blijkt (Cesarani 2005, p. 184-188).

Voor Arendt was de essentie van het kwaad uiteindelijk niet de banaliteit van Eichmann, maar de vernietiging van menselijke pluraliteit.⁴¹ Die vernietiging beschouwde zij als de kern van het misdrijf tegen de mensheid. Eichmann verdiende volgens Arendt de doodstraf, omdat hij dit misdrijf had begaan.⁴² Zij had daaraan kunnen toevoegen dat Eichmann zijn hele carrière als SS'er welbewust heeft geprobeerd de menselijke pluraliteit in het Derde Rijk te vernietigen, vanaf zijn samenwerking met zionisten in de jaren 30 tot en met zijn medewerking aan de *Endlösung* vanaf 1941. Het is belangrijk om daarbij te beseffen dat Eichmann een groot deel van zijn carrière niet een gezagsgetrouw ambtenaar was die bevelen van meerderen uitvoerde en dat zijn politieke overtuiging ook geen product was van een criminele staat.⁴³

Eichmann werd al in 1932 in Oostenrijk lid van de *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP) en hij trad toen ook toe tot de *Schutzstaffel* (SS). De SS was geen ambtelijke organisatie, maar de bewakingsdienst van de nazi's, die gewelddadig optrad tegen politieke tegenstanders. In 1933 werden de NSDAP en de SS in Oostenrijk verboden. Eichmann besloot toen van Oostenrijk naar nazi-Duitsland te vertrekken om zijn carrière als SS'er te kunnen voortzetten. Volgens zijn biografie David Cesarani was Eichmann in 1933 volledig op de hoogte van de ideologie van het nationaal-socialisme en was hij in Oostenrijk ook actief betrokken bij het geweld van de SS tegen socialisten en communisten.⁴⁴ Eichmann was een overtuigd nazi die bereid en in staat was om zijn politieke tegenstanders met geweld uit te schakelen. Hij was lid van een extremistische politieke organisatie die mede door zijn inspanningen zou uitgroeien tot de meest criminele organisatie uit de menselijke geschiedenis. Zijn eed als SS'er verbond hem niet aan de staat van Duitsland, maar aan de persoon van Hitler, die hij tot diens dood trouw zou blijven.⁴⁵

Eichmann was een overtuigd nazi die bereid en in staat was om zijn politieke tegenstanders met geweld uit te schakelen

In Duitsland werd Eichmann in 1934 medewerker van de *Sicherheitsdienst* (SD), de veiligheidsdienst van de SS. Ook de SD was geen overheidsinstantie, maar net als de SS een onderdeel van de NSDAP. Eichmann ontwikkelde zich bij de SD tot 'specialist in het Joodse vraagstuk' en hij propageerde binnen de SS de emigratie van Joden als oplossing van dit zogenaamde vraagstuk van de nazi's. Eichmann speelde bij de ontwikkeling van politiek beleid ten aanzien van dit vraagstuk een centrale rol, eerst als beleidsmedewerker van de SD en vervolgens als uitvoerend functionaris bij de gedwongen emigratie van Joden vanuit Wenen, Praag en Berlijn in 1938 en 1939. Daar stelde hij de Joodse raden in die hij vervolgens gebruikte voor de uitvoering van zijn beleid. Deze raden werden samengesteld uit vooraanstaande Joden en zij vervulden administratieve en uitvoerende taken bij de gedwongen emigratie en later ook bij de deportaties naar de vernietigingskampen.⁴⁶

Tot 1941 was Eichmann zoals zijn raadsman Servatius op de zitting in Jeruzalem betoogde 'vrijwillig en uit overtuiging' bezig om de menselijke pluraliteit in het Derde Rijk te vernietigen door middel van gedwongen emigratie en deportatie van Joden.⁴⁷ Deze maatregelen waren een belangrijk onderdeel van het doelbewuste streven van de nazi's om de politieke, culturele en raciale pluriformiteit in Duitsland te vernietigen.⁴⁸ Dit streven radicaliseerde op het moment dat de nazi's na de inval in de Sovjet-Unie in 1941 besloten om tot de vernietiging van alle Joden over te gaan. Eichmann claimde in Jeruzalem dat deze oplossing tegen zijn geweten inging,⁴⁹ maar wat hij hierover verklaarde was een poging om zijn ware rol te verhullen.

Wat moet worden verklaard, is waarom Eichmann de racistische ideologie van het nationaal-socialisme zo aantrekkelijk vond en waarom hij zo graag wilde meewerken aan de vernietiging van de pluriformiteit in Europa

Eichmann beweerde in Jeruzalem dat hij in de zomer van 1941 van zijn meerdere Reinhard Heydrich te horen kreeg dat Hitler had besloten om de Joden te vernietigen. De historicus Peter Longerich suggereert dat Eichmann het besluit van Hitler bewust heeft geantecedateerd om zijn eigen activiteiten te kunnen presenteren als de uitvoering van een bevel van Hitler en Heydrich. In werkelijkheid is Eichmann in 1941 bezig geweest met het coördineren van de moorddadige acties van de SS en het Duitse leger tegen Joden in het oosten om de genocide mogelijk te maken, waarna het besluit daartoe volgde aan het eind van 1941 of het begin van 1942. Eichmann was geen passieve uitvoerder van bevelen zoals hij zelf op de zitting in Jeruzalem beweerde, maar hij speelde een actieve rol in de organisatie van de genocide op de Joden.⁵⁰ Vervolgens voerde hij deze genocide met extreem fanatisme uit. Hij pleegde daarbij een van de ergste misdaden uit de menselijke geschiedenis: de deportatie binnen twee maanden in 1944 van het onvoorstelbare aantal van 437.403 Joden vanuit Hongarije naar de gaskamers van Auschwitz op een moment dat het voor de meeste nazi's duidelijk was dat de oorlog was verloren.⁵¹

Wie deze misdaden van Eichmann wil verklaren vanuit zijn banaliteit, komt niet ver. Het probleem van Eichmann was niet dat hij het vermogen miste om in morele termen over zijn misdaden na te denken. Hij was zich juist heel goed bewust van het feit dat hij meewerkte aan de vernietiging van de morele, politieke en sociale structuren in Europa. Dat was ook precies het doel van het nationaal-socialisme, waarin Eichmann met volle overtuiging geloofde: de stichting van een eenvormige staat

op basis van een racistische ideologie.⁵² Het probleem van de nazi's was niet dat zij niet beseften wat zij deden in morele zin, maar dat zij welbewust de bestaande moraal en de daarbij behorende instituties wilden vernietigen en vervangen door de alleenheerschappij van wat zij beschouwden als het superieure menselijke ras.

Wat moet worden verklaard, is waarom Eichmann de racistische ideologie van het nationaal-socialisme zo aantrekkelijk vond en waarom hij zo graag wilde meewerken aan de vernietiging van de

pluriformiteit in Europa. Criminologisch onderzoek zou zich veel meer op de beantwoording van deze vragen moeten richten dan op de verklaring van Eichmanns misdadige activiteiten vanuit zijn vermeende normaliteit.⁵³ De misdaden van Eichmann zijn criminologisch nog steeds niet verklaard, maar ze zijn in morele zin heel goed te duiden aan de hand van de filosofie van Hannah Arendt. Het kwaad van Eichmann bestond niet uit zijn banaliteit, maar uit zijn welbewuste streven om de menselijke pluraliteit te vernietigen.

⁵² Stangneth 2012, p. 279-289.

⁵³ Die 'normaliteit' mist onderscheidend vermogen, omdat ook vooraanstaande nazi's als Himmler en Heydrich net als Eichmann uit normale burgerlijke milieus afkomstig waren. Zie P. Longgerich, *Heinrich Himmler*, Oxford: Oxford University Press 2010, p. 12 e.v.; R. Gerwarth, *Hitler's Hangman: The Life of Heydrich*, New Haven en Londen: Yale University Press 2011, p. 13 e.v. en Cesarani 2005, p. 18-35.